FOI VOLANTE

I. L. CARAGIALE

1907

DIN PRIMĂVARĂ PĂNĂ 'N TOAMNĂ

CÎTEVA NOTE

IAŞI

EDITURA „VIAŢA ROMÎNEASCĂ" S. A.

1920

„FOI-VOLANTE“

„Foi Volante“ este o bibliotecă de răspîndire, fără să fie o bibliotecă de popularizare. In această colecție Institutul de Editură „Viața Romînească“ va tipări operele celor mai însemnați scriitori romîni și străini.

Formatul volumelor fiind mic, opera scriitorilor tipăriți va fi selecționată. Se va alege numai ceiace este eminent, numai ceiace poate avea un interes deosebit pentru cetitor.

Acest format redus va face cu putință ca prețul fiecărui volum să fie destul de modest și deci suportabil in momentele acestea cînd, din cauza scumpetei generale, cărțile au ajuns la prețuri exorbitante.

Așadar prin colecția „Foi Volante“ Institutul de Editură „Viața Romînească“ pune la îndămînă publicului o serie de opere scurte, bune și eftine.

Pănă acum au apărut:

Caragiale, Culegeri Postume

C. Dobrogeanu-Gherea, Poetul țărănimei (G Coșbuc).

G. Galaction, Mustafa Efendi și Paiața Maicii Domnului de Anatole France.

Mihail Sadoveanu. In amintirea lui Creangă

M. Lermontov, Demonul

M. Sevastos, Rime sprintene.

D. D. Patrașcanu. Strategie și O escursie de plăcere.

1907

din primăvară
pănă 'n toamnă

CÎTEVA NOTE

DE

I. L. CARAGIALE

IAŞI
EDITURA „VIAŢA ROMÎNEASCĂ" S. A. — D. 823
1921

I.

Europa era deprinsă de atîţia ani să ştie că tînărul Regat Romîn e cel mai solid element de civilizaţie între Statele balcanice, iubitor de pace si bună înţelegere, atît în relaţiile claselor sale sociale, cît şi în relaţiile internaţionale, — un Stat de ordine *par excellence*. Anul trecut, şi-a serbat acest tînăr Regat patruzeci de ani de domnie paşnică şi glorioasă a înţeleptului său suveran; ca o încoronare a operei de progres săvîrşit în acest timp, el a făcut o frumoasă expoziţie jubilară, care a repurtat atîta succes faţă de reprezentanţii Europei civilizate. A fost un adevărat triumf al muncii şi al păcii, şi Regele a avut de ce să fie mîndru şi fericit.

Fireşte dar că recentele răscoale ale maselor ţărăneşti, care au luat proporţiile unei hotărîte revoluţiuni teroriste, aproape ale unui crunt războiu civil, trebuia să producă în Europa e o

ţiune şi uimire. Cine însă cunoaşte ca noi deaproape organele acestui Stat şi funcţionarea lor se miră acuma, nu de ceiace se 'ntîmplă, ci — dacă a existat (precum era îndreptăţit să nu mai crează) atîta energie în acele mase — cum de n'a izbucnit acest enorm scandal public cu mult mai nainte. In adevăr, poate că nici într'un Stat, din Europa cel puţin, nu există atîta extravagantă deosebire între realitate şi aparenţă, între fiinţă şi mască.

...Ţara romînească este o ţară aproape absolut agricolă; cîteva începuturi de industrie, protejate într'un mod scandalos de către Stat şi chiar începuturile de exploatare a petrolului, stau, ca producţie de avuţie naţională, într'o proporţie infimă, aproape neglijabilă faţă cu producţia agricolă. Pămîntul ţării este stăpînit:

1. de *proprietarii mari*; între aceştia, cel mai mare e Statul; apoi Coroana, cu domeniile de apanaj; fundaţiile de binefacere, ca Eforia Spitalelor; cele culturale, ca Academia, etc.; şi marii proprietari particulari;

2. de *proprietarii mijlocii*, şi

3. de *proprietarii mici*, masa enormă a ţăranilor, împroprietăriţi dela 64 şi dela 88.

Toţi ţăranii sînt plugari; ei cultivă micile lor proprietăţi şi proprietăţile mari şi mijlocii.

Acestor proprietari mici (aproape 5 milioane suflete la o populaţie totală de vreo 6 milioane), nu le poate ajunge producţia proprietăţilor lor; căci, pe deoparte, nevoile traiului şi dările au sporit şi sporesc mereu; iar pe de alta, pămînturile lor s'au micşorat şi se micşorează necontenit, trecînd prin fragmente la copii prin moştenire după dreptul comun,—alienarea fiind proibită prin lege şi fiind permis numai schimbul prin compensare dela ţăran la ţăran,—şi se fragmentează în porţiuni aşa de mici pînă în fine, încît ar mai putea servi doară la o rafinată cultură intensivă—un fel de muncă imposibilă aci din cauza deprinderilor străvchi, lipsei de inteligenţă specială şi de răbdare, ignoranţei metoadelor pentru aşa cultură savantă, şi din cauza lipsei de capital şi de credit.

Pe de altă parte, proprietatea mare şi cea mijlocie nu au forţe pentru cultura lor extensivă decît braţele ţăranilor. Aceştia solicită porţiuni de pămînt pentru a munci şi produce cît mai mult, după putere. Ei plătesc pentru porţiunile arendate, ori în bani şi 'n muncă, ca în Moldova, după obiceiul locului; ori în natură, ca în Muntenia. In cazul acesta, ţăranul munceşte pămîntul, iar produsul îl împarte cu proprietarul mare, după cum s'a prevăzut în anume

învoială, întărită prin autoritatea comunală. Țăranul mai este silit la această învoială și prin faptul că proprietatea mică nu are de loc pășune pentru vitele lui; pășunea o stăpînește exclusiv proprietarul mare; învoelile agricole, deși sînt obligațiuni de natură civilă, sînt executate, la nevoe, de către autorități, *manu militari*, cași așa numita în dreptul penal „muncă silnică". (Constrîngerea corporală s'a desființat în 1881 prin legea modificătoare a barbarei legi anterioare. De drept nu mai există; dar de fapt se aplică înainte. Acesta e un adevăr ce nimeni nu l-ar putea tăgădui, tot așa precum nici un țăran n'ar îndrăsni să se prevaleze de desființarea constrîngerii corporale prin lege, știind bine că atunci s'ar expune la pedepse corporale, desființate și mai demult, prin Constituția din 1866).

Aceasta este generalitatea... Mai este însă din nenorocire, și o altă generalitate. Dintre proprietarii mari și chiar dintre cei mijlocii, foarte puțini își cultivă singuri domeniile; cei mai mulți, foarte mulți și le arendează în bloc la cine dă mai mult. Particularii fac arendările pe cale de contract între particulari; iar Statul și fundațiunile, pe cale de licitație publică, potrivit legii contabilității Statului; numai domeniile

Coroanei sînt administrate de-a dreptul, fără amestec de arendaşi în bloc. Cu oarecare capital dar şi cu potrivit credit, oricine poate concura la acapararea moşiilor mari şi mijlocii. In Moldova trebueşte mai mult, deoarece, după obiceiul locului, pămînturile se subtarendează la ţărani pe bani şi muncă, şi arendaşul mare are nevoe de vite, care, maşini, etc.; în Muntenia, trebueşte mult mai puţin: aici ai luat moşia, plăteşti o rată de arendă, ai cîţiva bani pentru sămînţă şi pentru avansuri ca împrumut ţăranilor nevoiaşi; după aceia, rearendezi aproape tot în porţiuni la ţărani. Aceştia lucrează din primăvară pănă în toamnă, din revărsatul zorilor şi pănă în răsăritul stelelor; iar toamna, potrivit învoelii, ţăranul îi cară întăiu aredaşului partea acestuia la hambar sau la gară, şi numai în urmă are voe să-şi ridice şi el partea ce i se mai cuvine şi lui.

Să nu uităm a spune că ţăranii nevoiaşi, peste iarnă, cînd nu au de lucru şi nu pot produce în genere nimica, avînd nevoe de bani, fac împrumuturi, cu camătă, mai mult sau mai puţin infamă, tot dela arendaş, rămînînd a se răfui la socoteala din toamna viitoare. Adesea ţăranii după o muncă de peste opt luni, se văd rămaşi datori pe anul următor. Şi iar vine

o iarnă aspră peste tristele şi umilele lor vetre, şi iar rugăminţi cu căciula 'n mînă pentru un nou împrumut... Şi aşa mai departe...

Concurenţa arendaşilor a ridicat şi ridică necontenit preţul arenzilor, lucru ce convine proprietarilor, şi din aceasta, fireşte, rezultă crescînda îngreunare, pentru mulţimea plugarilor, a condiţiilor de subarendare. Aşadar, avem următoarea formulă strictă: coarda îndrăsnelii la concurenţă din partea arendaşilor mari se întinde pe măsura supunerii la învoeli din partea arendaşilor mici, a plugarilor.

Ei aci stă rădăcina răului; aci stă ascunsă cauza actualei stări de lucruri—coarda s'a întins peste măsură. Şi răul mai are şi alte rădăcini, cum vom arăta îndată...

Să notăm în treacăt că marea majoritate a arendaşilor mari este compusă din străini,—în Moldova, Evrei; în Muntenia, Greci, Bulgari, Albaneji şi puţini Romîni ardeleni supuşi unguri, —în genere, afară de rare excepţiuni onorabile, oameni de joasă extracţiune, aspri la cîştig, fără sentimente omenoase şi lipsiţi de orce elementară educaţiune. Cruzimea interesului, comună lumii, se mai înăspreşte aici prin lipsa de solidaritate naţională, prin nesocotirea tradiţiilor şi opiniei publice, prin îndrăzneala ce

o dau pe de o parte coruptibilitatea administraţiei publice, pe de alta protecţia lor a pavilionului străin, or a cine ştie cărei puternice Alianţe universale, şi printr'un manifest dispreţ brutal faţă cu ţăranul incult, umilit şi îndelung-răbdător.

Ce a rezultat din această sistemă? Iată:

1. Scăpătarea atîtor proprietari mari, care şi-au sporit cheltuelile pe măsura creşterii arenzilor, înnecîndu-se în risipe de lux din ce în ce mai exagerate pe speranţa unei continue progresiuni a veniturilor;

2. Prosperitatea fenomenală a clasei arendaşilor mari şi, pe lîngă asta, avîntul prodigios al băncilor şi institutelor de credit, din cale afară disproporţionat cu o ţară agricolă; şi

3) Mizeria ţăranilor.

Trebuia să fie aşa. Din stoarcerea forţelor acestora din urmă a rezultat şi luxul nechibzuit al proprietarilor, şi inavuţirea nemăsurată a arendaşilor, şi cîştigurile enorme ale Băncilor, şi bacşişurile administraţiei publice şi, mai încă, ridicarea mereu crescîndă a veniturilor Statului.

Pe de-asupra acestei realităţi, ia să vedem acum ce politică, ce administraţie, ce cultură intelectuală se fac în acest Stat.

Partide politice, în înţelesul european al cuvîntului, adică întemeiate pe tradiţiune, pe interese vechi sau nouă de clasă şi prin urmare pe programe de principii şi idei, nu există în Romînia.

Cele două aşa numite partide istorice care alternează la putere, nu sînt, în realitate, decît două mari facţiuni, avînd fiecare, nu partizani, ci clientelă. Capii facţiunilor sînt mai mult sau mai puţin ambiţioşi politiciani. Fireşte că nu punem la îndoială nici patriotismul, nici curatele lor intenţiuni: „toţi, toţi, cum zice Antoniu, sînt bărbaţi onorabili!" Iar clientela este plebea incapabilă de muncă şi ne-avînd ce munci, negustoraşi şi precupeţi de mahalale scăpătaţi, mici primejdioşi agitatori ai satelor şi împrejurimilor oraşelor, agenţi electorali bătăuşi; apoi productul ibrid al şcoalelor de toate gradele, intelectualii semiculţi, avocaţi şi avocăţei, profesori, dascali şi dăscălaşi, popi liber-cugetători şi răspopiţi, învăţători analfabeţi— toţi teoreticieni de berărie; — după aceştia, mari funcţionari şi impiegaţi mititei, în imensa lor majoritate amovibili (Comerţul e cea mai mare parte în mîinile străinilor · în Moldova, Evrei; în Muntenia, Greci, Bulgari, Albaneji, Romîni supuşi unguri toţi străini fără drepturi politice, nici comunale).

După Constituţia şi Legea electorală în vigoare, reprezentaţia naţională este aproape 70 produsul acestor elemente; 30 °, fiind date de proprietarii mari şi mijlocii şi de cîţiva comercianţi şi puţini industriaşi romîni. Imensa clasă a ţăranilor nu are, propriu vorbind, niciun reprezentant natural al intereselor ei în Camere; deşi această imensă clasă ar avea după lege dreptul să trimită (ca al III colegiu electoral) din toată ţara cam 20 la sută din membrii Camerei deputaţilor. Dar colegiul al III votează prin delegaţiune, iar delegaţii sînt recrutaţi tot din plebea de care vorbim mai sus şi impuşi, fără putinţă de împotrivire, maselor săteşti

Astfel dar, Camerele sînt în marea lor majoritate reprezentantele intelectualilor şi ale plebei oraşelor. Pe lîngă agricultură deci, trebue să 'nflorească în Romînia şi o vastă industrie, industria politică, şi, ca orce industrie bine şi inteligent dezvoltată, trebue să prospereze.

Administraţia e compusa din două mari armate. Una stă la putere şi se hrăneşte; alta aşteaptă flămînzînd în opoziţie. Cînd cei hrăniţi au devenit impotenţi prin nutrire excesivă iar cei flămînzi au ajuns la complectă famină, încep turburările de stradă... Plebea, clienţii, cu studenţii universitari şi şcolarii din licee, con

duşi uneori de profesori universitari, cer numaidecît răsturnarea guvernului. Facţiunea de la putere, supranutrită, este incapabilă a mai ţinea piept torentului popular, adică facţiunii răzbite de foame; iar Regele, gelos de reputaţia europeană de linişte şi ordine a Statului său, este silit să congedieze, *avec force compliments*, cabinetul, care avea aproape unanimităţi în Parlament, pentru a însărcina pe capul opoziţiei cu formarea unui nou cabinet, cu dizolvarea Parlamentului şi a tuturor consiliilor judeţene, urbane şi rurale, cu convocarea colegiilor electorale pentru constituirea unui nou Parlament şi unor nouă consilii,— care toate după bunurile obiceiuri consacrate, sînt fireşte aproape unanime partizane ale noului guvern.

Care va să zică, în loc să derive guvernul din majoritatea reprezentaţiei naţionale, derivă unanimitatea acesteia de la guvern. Şi asta se întîmplă, regulat, în cazul cel mai bun, din trei în trei ani; adică cu un an mai puţin decît o legislatură întreagă . A căzut un guvern şi a venit altul, îndată, toată administraţia ţării, şi cea de Stat, şi cea de judeţ, şi cea comunală — dela prefecţi şi secretari generali de ministere, până la cel din urmă agent de poliţie şi până la moaşa de mahala—se înlocueşte... pen-

tru mai mare expeditivitate chiar pe cale telegrafică. O clientelă pleacă, alta vine ; flămînzii trec la masă, sătuii la penitenţă. Şi asta aşa, mereu şi pe rînd din trei în trei ani, ba şi mai des uneori.

Dela o administraţie astfel recrutată şi constituită pe termene provizorii, se înţelege că numai seriozitate şi scrupuluri nu se pot pretinde. Toţi oamenii de afaceri, începînd dela arendaşul care plăteşte milioane arendă şi sfîrşind cu micul precupeţ care învîrteşte în mizerelei daraveri abia cîţiva lei, sînt *rançonnés*, în proporţie, de către aceşti baroni feudali mari şi mici, care se numesc agenţii administraţiei Statului romîn. Şi oamenilor de afaceri asta trebue să le convină ; în aşa stare de lucruri, numai astfel pot exploata fără nicio sfială—poate nedreptăţi mare pe mic, poate înşela mic pe mare,—puţini reducînd în mizerie pe mulţi. Rar din cînd în cînd, ca pentru paradă de lux, se aruncă *un homme a la mer* — cine ştie ce nenorocit agent care, lipsit de cel mai elementar tact, a făcut prea brutal o flagrantă delapidare sau s'a lăsat prea stîngăceşte mituit. Incolo, sistema lucrează fără supărare pe toată linia, afară de netăgăduite rare excepţii onorabile. De acela, cu un zîmbet plin de amărăciune, Romî-

nul numeşte ţara lui patria bacşişului şi hatîrului.

Cu aşa parlamente se fac legi peste legi—cu aşa administraţie se aplică.

Justiţia ?... Judecătorii de pace şi membrii tribunalelor de prima instanţă, afară de prezidenţi, sînt amovibili, caşi agenţii şi funcţionarii ordinari. In justiţie, poporul n'are încredere; ea are, astfel, autoritate, dar nu şi prestigiu; şi între această justiţie fără prestigiu şi poporul sceptic, se resfaţă formidabila şi excesiv numeroasa clasă a avocaţilor — cea mai prosperă ni România după a arendaşilor mari Avocaţii constituesc grosul intelectualilor; clasa lor este pepiniera cea mare a bărbaţilor de Stat.

Să vedem acuma cum se fac în Statul romîn educaţia şi cultura publică, în ce scop se fac şi ce rezultate dau.

Toate şcoalele, dela cele populare până la Universităţi—şcoale primare, secundare, profesionale, agricole, comerciale, de popi, de moaşe de muzică, de alte arte, facultăţi de toate ramurile culturii înalte — toate dau mai mult sau mai puţin *d'emblée* absolvenţilor lor drepturi la dignităţi şi funcţiuni publice. Astfel şcoala romînă în loc de a fi un mijloc de educaţiune şi cultură a poporului şi a claselor dirigente,

devine un canal de scurgere al poftelor de în tîitate între cetăţeni, de eftină parvenire, de scutire de îndatoriri, de sporire de drepturi şi privilegii. Şi din ce în ce, din gradul cel mai de jos pănă la cel mai de sus, şcoalele sînt nişte fabrici de funcţionari, de salariaţi publici şi de avocaţi—o pletoră de semidocţi, fără caractere, fără omenie, adevăraţi cavaleri de industrie intelectuală, cărora le trebuesc numai decît onoruri cit de multe fără niciun merit şi cîştig cît de mare fără multă osteneală.

Aceste fabrici alimentează oligarchia ce stăpîneşte exclusiv ţara romînească. Din aceste fabrici ese şi se premeneşte şi creşte, în oarba luptă de concurenţă pentru repurtarea rangurilor, distincţiunilor şi profiturilor, oligarchia de aventură. An cu an, apar proaspeţi pe arena publică, în poze teatrale, teoreticienii, reformatorii şi patrioţii, placizii făuritori de sisteme nouă, instigatorii exaltaţi şoviniştı, naţionalişti, iredentişti, antisemiţi, xenofagi, călărind pe întrecute fiecare pe calul său de bătae, spre uimirea naivei trîndave plebe, servanta oligarchiei. Familiile sărmane din plebea orăşenească, lipsite de orce mijloace de producţie, trăind din mică precupeţie, or din slujbe sau slujbuşoare, or din circiumăritul de mahala ori din meserii mai

puţin uşor de mărturisit—toate aspiră, graţie şcoalelor naţionale, să-şi vadă copiii cît mai degrabă, după vrîsta majoratului, în cel mai rău caz funcţionari ; în cel mai bun, măcar deputaţi ministeriabili, dacă nu chiar miniştri... Şi, ca la cele mai absurde loterii, şi aci, nu toate iluziile sînt amăgite.

Aşa se recrutează oligarchia care stăpîneşte ţara romînească. Nu este o oligarchie măcar statornică, de tradiţie istorică, de bravură, de obligaţiuni morale, de nobilitate, ori de merite ; este o oligarchie mutabilă, de perpetuă premeneală, accesibilă orcui prin nemereală, prin loterie, prin aventură. Indrăzneală multă, lipsă de orce scrupuluri, renunţare la demnitate personală, la onoarea familiei, infamie chiar, dacă trebue, şi puţintel noroc — şi cariera strălucită e gata. Aşa se face concurenţa ; aşa se parvine ; aşa se intră în rangurile nobiliare ale oligarchiei romîne. Astfel dar, niciun salt social dela o generaţie la alta, orcît de enorm, nu este exclus. Dintr'un fiu de ţîrcovnic ese un bărbat de Stat care umple lumea cu personalitatea sa marcantă ; dintr'un fiu de familie istorică, mari boeri până eri, ese un excroc, care moare victima viţiului, cînd a scăpat de puşcărie, graţie intervenţiei rudelor influente ; din-

tr'un copil de circiumăraş, un avocat ilustru, care, în ciţiva ani, din sărac lipit, ajunge milionar; dintr un fiu al unui ministru remarcabil, un mititel agitator, trepăduş electoral, la solda unui ambiţios politic deja ajuns la culme, fost odinioară fecior în casă la răposatul ministru.

Asta, în ţara romîneáscă, se numeşte cu tot seriosul sistemă democratică... Şi oligarchia asta, semicultă sau, în cel mai bun caz, fals-cultă, pe cît de incapabilă de producţie utilă or de gînd re, pe atît de lacomă la cîştiguri şi onoruri îşi arogă puterea întreagă a Statului: cu o crudă şi revoltătoare neobrăzare, ea tăgădueşte ţăranilor (imensei mase, supusă şi cuminte producătoare a avuţiei naţionale), subt pretextul ignoranţei şi lipsei lor de maturitate politică, orce drept de amestec, fie măcar pur consultativ, la cîrmuirea intereselor lor, la dirijarea destinelor lor. Impărţită în două bande, ce se numesc cu pretenţie „istorice"—liberal şi conservator,—bande mai nesocotite decît nişte seminţii barbare în trecere, fără respect de lege, fără milă de omenire, fără frică de Dumnezeu, — această oligarchie legiferează, administrează, calcă astăzi legile pe care le-a făcut eri, preface mîne legile făcute azi, ca poimîne să le calce şi pe acelea, fără spirit de continuitate şi

fără altă sistemă decît numai împăcarea momentană a exclusivelor ei interese, pentru perpetuarea sacrei organizaţiuni numite aci democratice.

Se 'nţelege dela sine că tot ce spunem şi aici priveşte generalitatea; fireşte, între politicienii romîni şi în rîndurile profesiunilor liberale, se găsesc şi mulţi oameni de inimă, de caracter şi de ispravă; ei văd şi deplîng, caşi noi, răul patriei· dar, pierduţi în mulţimea celor răi n'au puterea să răstoarne blestemata sistemă, în care sînt ţinuţi captivi, cu zălogirea intereselor lor vitale...

Iată ce se petrece deasupra; ceia-ce se petrece de-desubt am spus, şi lumea uimită asistă la prăpăstiosul faliment al oligarchiei de strînsură din Romînia, la catastr fa care era inevitabilă

Care ar fi leacul la aceste adînci rele?.. Cu conştiinţa pătrunsă de nevoile mult-încercatei patriei romîne, răspundem.

Fatalitatea istorică cere, se vede, jertfe, de ingropat subt ten eliile unei sănătoase clădiri de Stat. Revoluţia oarbă de jos s'a produs: era, cum am văzut, inevitabilă: ea îşi dă fără cruţare jertfele ei.. Facă Dumnez u să fie jertfirea cît mai puţin dureroasă!... Pentru ridicarea Romîniei la situaţia şi dignitatea de Stat normal

european, ar trebui numaidecît acum o revoluţie luminată şi conştientă de sus... Şi cîţi aliaţi devotaţi n'ar găsi în captivii de care pomenim mai sus, sătui de a-şi călca mereu pe cuget şi pe inimă, de a-şi jertfi zilnic, pe altarul minciunii şi inichităţii, convingerile lor adînci, dragostea de adevăr şi de patrie!... Prinsă între două revoluţiuni egal de întemeiate şi de puternice, oligarchia despotică de strînsură, ea singură vinovată şi răspunzătoare de tot dezastrul, ar fi uşor îngenunchiată şi funesta ei sistemă pe veci abolită. Ar trebui o francă lovitură de Stat pentru realcătuirea acestuia din temelii, pe temeiul îndreptăţirii raţionale şi echitabile a producătorilor, şi înfrînării speculatorilor de tot soiul. Altfel nu se mai poate linişte în ţară. Cele două facţiuni se pot perindà la putere din an în an, spre a decreta pe 'ntrecute fel de fel de paliative; răul va rămînea; va coace, cu cît mai năbuşit cu atît mai profund, şi va izbucni periodic şi din ce în ce mai grozav, până la o statornicire adevărat sănătoasă sau la un desăvîrşit dezastru—fiindcă despotismul bizantin al oligarchiei de strînsură nu mai poate fi de suferit.

Dar pentru o lovitură de Stat, pentru o sarcină aşa de eroică, ar trebui un bărbat întreg,

care mîne să 'nfrunte de sus funesta sistemă actuală cu aceiaşi nebiruită energie cu care o înfruntă astăzi de jos masele plugarilor. Şi este unul care ar putea-o face... El ar avea tot prestigiul cerut în aşa înalte împrejurări — Regele.

Da, El ar putea.. dar ar trebui să şi vrea..

1907. Martie

II.

Niciun om cuminte nu poate da dreptate deplină ţăranilor răsculaţi. Pretenţiile lor cînd, foarte rar, pe ici pe colo, şi le formulau, erau exorbitante şi imposibile de satisfăcut; iar furia de element orb cu care, fără a şti în genere ce vor, s'au pornit să prăpăstuiască orice statornicire de drepturi, şi faptele la care s'au dedat, în pornirea lor vulcanică, sînt în adevăr vrednice de toată osînda. Dar iarăşi, oricare om cuminte peste putinţă să nu gîndească... Bine, aşa de surda nu se ridică un popor tamnisam, fără să aibă cîtuşi de puţin vreun cuvînt, măcar că, luat de scurt fiecare din grămadă, n'ar putea spune lămurit pentru ce a pornit aşa val-vîrtej la pierzare...' De unde să vie concertarea, solidaritatea ?... de unde acea comunitate vastă a unui fond parcă logic pentru săvîrşirea unei astfel de nebuneşti acţiuni în

masă?... Cînd arde un lucru, arde nu numai fiindcă s'a aprins cine știe cum, ci și fiindcă, de felul lui, era un lucru ce se putea aprinde. Cîți tăciuni nu poți arunca pe un morman de nisip?.. iar la o magazie plină cu iarbă de pușcă, o scîntee de nimic, d'abia să-ți pară beznă, prea destul..

Trebuia stins focul?—Mai încape vorbă?... Numai nebunii se joacă cu asta... Și ni se pare curată copilărie a mai sta cineva acuma să socotească cu deamănuntul cîte greșeli și cîtă brutalitate gratuită s'au comis, ori prin exces de de zel, ori prin nedibăcie, ori prin simplă cruzime, la năbușirea primejdiei... Cînd e foc, e foc; s'a isprăvit! trebue biruit cît se poate mai degrabă cu mijloacele de care dispunem, bune rele... Trebuia stins!.. Să facem acuma o cercetare sumară asupra sinistrului, pentru a stabili, pe cît posibil, responsabilitățile. Să vedem...

Cum au izbucnit primele flăcări, guvernul conservator (subt barba căruia pe'ndelete, încă din vara anului trecut 1906, pe vremea Expoziției jubilare, se organizase mișcarea maselor țărănești) s'a declarat cu toată candoarea incapabil să țină piept elementului deslănțuit. Regele, firește, adînc îngrijat și bănuind, cu drept cuvînt, El care-și cunoaște bine oamenii, că li-

beralii nu erau atît de ignoranţi în privinţa evenimentelor, a făcut apel la patriotismul şefului lor. Acesta a primit zdrobitoarea sarcină a puterii numai cu condiţia ca facţiunea conservatoare şi majorităţile ei să-i promită concursul fără nici o rezervă; iar conservatorii, ruşinaţi şi îngroziţi de moştenirea ce lăsau, s'au plecat învoelii.

Au urmat, în Camere, duioase scene teatrale... In publicitatea romînească, foarte înclinată, la ocaziuni mari, către nota sentimentală, astfel de exibiţiuni se numesc scene „înălţătoare". Toată lumea a plîns, miniştri de azi, miniştri de eri, deputaţi, senatori, publicişti, reporteri şi tribune publice; şi'n faţa lumii acesteia atît de emoţionate, doi mari între mari fruntaşi, un conservator şi un liberal, s'au strîns în braţe cu efuziune şi s'au sărutat solemn, spălînd cu lacrimi fierbinţi tot trecutul — care, ce-i drept, cam avea nevoe de spălat: în căldura luptelor de până eri a celor două facţiuni, primul nu numea pe al doilea decît *„trădător de neam"*, iar acesta pe acela *„fiul lui Belzebut"*. Răscoalele făceau deci o minune: trădătorul de neam de până eri se preschimba în salvator al patriei; iar fiului lui Belzebut îi crescuseră peste noapte aripi de cheruvim. In faţa primejdiei, pentru a-

mîndouă egal de amenințătoare, facțiunile de guvernămînt dușmane își dau mîna spre restabilirea ordinii. Care va să zică, un guvern incapabil, deși dispune de majorități formidabile, cade ; vine altul la putere declarîndu-se și el dintru început incapabil dacă incapabilul căzut nu-i dă, fără nicio rezervă, concursul—tocmai după principiul gramatical că două negațiuni fac o afirmațiune: două incapacități mărturisite dau o capacitate netăgăduită.

Intre masa poporului și clasele stăpînitoare este (cine ar putea tăgădui ?) o prăpastie de interese și de sentimente, pe care aceste clase n'au știut-o umplea încetul cu încetul, ba chiar și-au dat toată osteneala s'o sape cît mai adînc. Solidarizarea celor două facțiuni, adversare la cuțite până eri — cu uitarea orcării vechi dușmănii, cu călcarea peste toate scrupulurile personale, cu excentrica paradă teatrală—trebuia firește să fie considerată de poporul întreg ca o ultimă opinteală a politicianilor pentru păstrarea privilegiilor oligarchiei .. Așadar, nu ne aflam în fața unor dezordini pe care un guvern fusese incapabil să le astîmpere, iar altul, cu mai multă autoritate și cu mai mult spirit politic, se bizuia să le năbușe ; ne aflam în fața războiului civil al maselor producătoare,— să-

tule de prea îndelungată nesocotire a lor în cîrmuirea intereselor publice,— contra oligarchiei uzurpătoare,—prea numeroasă şi prea scumpă pentru a mai putea fi întreţinută, prea cinică pentru a mai putea fi suferită.

Cum vine noul guvern, aruncă în ţară un manifest prin care imploră dela lume linişţire şi promite solemn satisfacerea cît mai neîntîrziată a revendicărilor celor răzvrătiţi—revendicări pe care, cum spuserăm, nici cei răzvrătiţi nu le ştiau formula. In vreme ce'n unele părţi trage tunul asupra maselor compacte, în altele, unde răscoalele s'au potolit şi mai ales acolo unde n'au început încă, se ceteşte lumii solemn manifestul guvernului (liberalii zic *„al Regelui“* şi lumea crede); iar noii prefecţi convoacă la prefecturi pe reprezentanţii chip şi seamă ai răzvrătiţilor, pe proprietarii şi arendaşii devastaţi sau ameninţaţi de devastare, pentru a dezbate împreună asupra amendării învoelilor agricole. Prefecţii, fără nici-o atribuţie legală în materie, arbitri improvizaţi în mod arbitrar, obligă pe proprietari şi arendaşi să admită numaidecît, făr'a cîrcni, un oarecare regim de *minimum* de salariu şi de *maximum* de dijmă; dacă nu, prefecţii declară, faţă cu ţăranii veniţi dela răscoale, că autorităţile cu greu ar mai putea răspunde de restabilirea ordinii... Care va

să zică, pe de o parte bombardare; pe de alta, congrese diplomatice... Biruiţi în războiu pe cîmpiile largi, ţăranii, în congresele din strîmtele încăperi ale prefecturilor, dictează condiţiile păcii... Biruitor în războiu, guvernul capitulează în pace... S'ar zice că e absurd. Nu; din contra, e logic şi consecuent cu principiul de Stat... „Se răstoarnă sacra sistemă!... Orice! numai să salvăm pentru moment oligarchia de primejdia iminentă!".

A fost o neînchipuită aiureală generală. In Camere cît şi prin organele oficioase, guvernul declară sus şi tare că „răscoalele sînt fapta unei mîni străine de *undeva*". Imediat, de „*undeva*", pică o fulgerătoare protestare. Atunci, acelaşi guvern „dezminte, iar sus şi tare, prin legaţiunile regale, orce ştire de aşa fel ca o *curată născocire*". La un moment, oligarchia dă semne de curată demenţă: işi închipue ca sorginţi ale dezastrului, fel-de-fel de conjuraţiuni anarchiste, din Barcelona sau Paterson, din Honolulu—mai ştim de unde? Nu mai vede nicăeri decît instigatori, nu mai visează, nu mai caută, nu mai gîndeşte decît să găsească pe instigatori — fenomen şi ridicul şi deplorabil, ca totdeauna aşa numitul *delirium persecutionis*. Nu le vine politicianilor noştri să crează că dezastrul este urmarea fatală a sistemei lor po-

litice, şi-i caută explicaţia la chilometri departe, cînd, dacă ar fi în stare să se uite bine, ar putea-o găsi subt vîrful nasului. Trebue numaidecît să fi fost o vrajă care să fi deslănţuit aşa din chiar senin un uragan, să fi fost neapărat instigatori, ca să se fi răsturnat o lume întreagă, liniştită până adineaori, într'o clipă cu josu'n sus!... Ca baba chioară punînd tingirea pe pirostria şchioapă: cînd se răstoarnă tingirea'n foc, se cruceşte baba, şi scuipă şi caută'n spuză urmele Necuratului — care i-a răsturnat hiertura.

Dar orce am spune noi despre păcatele oligarchiei noastre şi despre răspunderea ce cade asupră-i pentru cîte s'au întîmplat şi se mai pot întîmpla, nu ar avea nicio autoritate dacă un glas mai presus de orce bănuială nu le-ar da o înaltă consacrare.. In toiul răscoalelor, cînd toată lumea e cuprinsă de teroare panică, o delegaţie vine să depună la picioarele Tronului doleanţele proprietarilor şi arendaşilor ameninţaţi cu ruina averii şi pierderea vieţii. Regele, într'un moment de profundă mîhnire, nu se mai poate stăpîni; îl birue nevoia de a izbucni odată din fundul sufletului, de a spune'nfine adevărul fără încunjur; situaţia este prea înaltă ca El să nu rostească în gura mare ceiace, cu atita îndărătnică îngăduinţă, a tăcut îndelung tutulor:

„Cauza dezastrului în care a căzut țara este „numai — da, numai nenorocita politică, ce o fac „partidele și bărbații noștri de Stat de patru- „zeci de ani încoace!“ [1])

Dar „sinistrul“ s'a potolit demult... A trecut parcă un veac de astă primăvară!... Toate sînt cu totul uitate.

Cum i-a venit sufletul la loc, oligarchia și-a luat iar bunele clasice năravuri; a început iar jocu-i normal de cacialmale între facțiuni, grupuri și grupușoare și în sînul acestor, ca în frumoasele senine zile de pace... Șoapte și intrigi de culise; sfori și sforicele, cît mai subțiri dacă trebuesc, cît mai groase dacă merg: emulație de subtile ergoterii bizantine pe față; concurs de pișicherlîcuri pela spate: adevărul curat, strecurat la ureche cu acele clipeli din ochi și cu acel tremur de buză, caracteristice minciunii; minciuna rostită tare în vileag cu glaciala nesovăire, pecetea sfîntului adevăr...

Și cîte griji pentru atîtea grave probleme publice!... De exemplu...

Un așa numit *gheșeft* (ce barbarism! ce gro-

1) Vezi ziarele europene de pe atunci, cum d. ex., „Frankfurter Zeitung“, „Berliner Tageblatt“, ș. cl. — Istoricul, chemat odinioară să povestească viitorimii necazurile vremilor noastre, nu poate desigur găsi pentru opera lui un mai nemerit *motto*.

zăvie nemai pomenită la noi!) cu niscai furnituri publice:

după asta... o recidivă de indelicateţă sau de abatere dela seninătatea ori gravitatea impuse unui înalt magistrat, care a îndrăznit, unde şi cînd nu se cuvenea, să spună şi el ce avea pe suflet;

pe urmă... trebue sau nu să se permită plutonierilor bacalaureaţi a purta sabie ca ofiţerii titulari?

apoi... rezultatul unei alegeri comunale dintr'un orăşel de provincie, adăpostit în cine-ştie ce văgăună de munţi, cu patru-cinci mii de locuitori şi cu de vreo trei ori pe atîţia decalitri de ţuică pentru consumaţia anuală!

dar în fine, instituirea Doctoratului în drept! această ridicare absolut imperioasă în momentele de faţă? această înălţare cu un etaj mai sus a prosperelor noastre fabrici naţionale de bărbaţi de Stat?...

nu sînt astea atîtea ş'atîtea chestiuni destul de arzătoare ca să dea insomnii sacrei noastre oligarchii?

In cluburi sumptuase, unde se aruncă pe o carte arenda unui vast domeniu; în cabinete particulare, unde un mic *souper fin* se plăteşte cu preţul cîtorva chile de mălaiu; în berării

populare, unde meschini impiegați azvîrl într'o seară la chef leafa-le pe o săptămînă; în cîrciumi de mahala, unde se strîng hăitașii electorali să se cinstească cu tulburel nou prefăcut din vin vechiu; — pe căile publice — la colțul bulevardului, subt splendoarea lămpilor electrice, sau la răspîntia depărtată, subt licărirea unui felinar afumat, în tramvaiu, pe jos, în muscal cu cauciuc; în *vagon-lits*, în clasa doua or a treia; — dela spuma oligarchiei pînă la drojdia clientelei — toți roesc și forfotesc... Șoptesc, discută și perorează și izbucnesc și pun lumea la cale, — gîndind la... persoane; vorbind de.. persoane; aplaudînd sau condamnînd... persoane; expulzînd sau decorînd... persoane; exaltînd sau calomniind... persoane!... Persoane și iar persoane! Firește, sistema trebue să fie consecuentă. Aci, lumea e a persoanelor, nu persoanele sînt ale lumii... Aci sînt slujbe pentru slujbași, nu slujbași pentru slujbe; biserici pentru popi și paracliseri, nu paracliseri și popi pentru biserici; gîște pentru hahami, nu hahami pentru gîște; catedre pentru profesori, nu profesori pentru catedre... Aci e, în fine, o patrie pentru patrioți, nu patrioți pentru o patrie .

Firește iarăși cu rezerva multor excepțiuni onorabile, netăgăduit oameni de ispravă, no-

moliţi în nenorocita sistemă politică socială...

Acestea toate se petrec deasupra pe o pojghiţă foarte subiţre, subţire de tot, gata să crape subt prea grea apăsare... In acelaşi timp, dedesubt, în adînc, clocotesc aproape cinci milioane de creaturi umane, sufletele ofensate de prea îndelungată obijduire. Minţile care au început şi ele să se lumineze le ard de gîndul răsturnării uzurpatorilor, de dorul cuceririi unei părţi măcar din stăpînirea intereselor şi destinelor proprii... Acolo, pe cînd d'asupra se 'nvîrteşte tot cu mai mult avînt veselul cancan fără soluţiune; acolo, în adînc, gem uriaşe nevoi materiale şi morale ale unui popor întreg —singura temelie, singura realitate, singura raţiune de a fi a Statului naţional romîn... Acolo în adînc, o lume care ştie mai bine ce înseamnă a muri ca vitele, decît ce va să zică a trăi ca oamenii, scrîşneşte: „Noi vrem acum nu doar pămînt!... vrem şi pămînt şi omenie"... Acolo, subt lumina candelei, stă atîrnat între sfintele icoane manifestul regal aşteptînd..

Să aştepte!

1907. Septembrie

III.

Incă puţine cuvinte deocamdată...

Zilele acestea se deschide Parlamentul (am arătat mai sus de unde derivă aşa numita reprezentaţiune naţională), ales în urma straşnicei represiuni a răscoalelor, să avizeze asupră răului de care s'a dovedit în destul cît sufere ţara. După cele ce vedem până în ultimele momente, toţi barbaţii noştri de Stat, dela nulităţi până la somităţi, precum şi toată presa noastră urmează a crede că la noi n'ar fi vorba decît de o chestiune economică—adică ţara n'ar avea alte nevoi decît economice; nu i-ar mai lipsi Statului nostru, ca să-i meargă perfect de bine, decît nişte reforme economice... In adevăr, lucru de mirare! Cum nu văd oamenii că mai mare amăgire nu se poate?... Cine ar putea tăgădui importanţa chestiunilor economice? Dar

Oricite reforme s'ar face în această direcţi unele mai ingenioase sau mai simpliste, mai mult sau mai puţin originale, decît altele—toate vor fi doar nişte paliative. Răul de care suferе ţara va rămînea, cum am mai spus, şi va coace cu cît mai acoperit cu atît mai adînc. Ţara are nevoe de o fundamentală reformă politică. Ba, ceva mai mult: cu cît pentru moment starea intereselor materiale i se va înbunătăţi, cu cît echilibrul acestora se va repara provizoriu, cu atît nevoile mentale şi morale vor deveni mai imperioase şi deci mai violent strigătoare; — fiindcă tot răul vine numai şi numai dela falşa alcătuire politică, ce nu se mai poate ţine astăzi în picioare dela deplorabila noastră sistemă oligarchică, fără restrîngere de număr, fără limite de ranguri, fără raţiune istorică, fără tradiţie şi fără posibilitatea de a şi le crea măcar cu timpul; avînd pentru viaţa publică, pentru interesele generale ale Statului, toate păcatele oligarchiilor senile şi putrede şi neavînd vreunul dintre meritele oligarchiilor voinice şi sănătoase.

I-or fi trebuind, fireşte, ţării multe reforme economice; dar pe acestea nu oligarchia noastră, cum o cunoaştem ar avea interesul, şi mai puţin capacitatea şi autoritatea, să le facă din

tr'odată*, — numai țara însăși și le-ar putea face încet-încet potrivit trebuințelor și intereselor ei. Pentru aceasta, ea are acum nevoe de o singură reformă — și precum zice un înțelept istoric, „cînd a ajuns neapărată o reformă, și i-a sosit ceasul îndeplinirii, nimic n'o mai împiedică; ba, totul o ajută“ — o singură reformă:

abolirea alcătuirii politice de uzurpare, desființarea celei mai odioase sisteme boerești, fără boeri și boernași numărați, ci cu nenumărați ciocoi și cioclovine, — și intrarea întregii țări în stăpînirea dreptului ei întreg de a hotărî asupra avutului și onoarii ei, asupra soartei și destinelor ei, după voința lui Dumnezeu, numai prin voința ei.

---

* Cine nu știe obiceiul clasic al oligarchiei noastre?... cînd echilibrul vreunor interese economice trosnește de prea peste măsură încordare, — întîiu se adună în fuga mare teancuri de statistice și catagrafii, mai mult sau mai puțin antaziste; după asta se numește o onorabilă comisiune, mai mult sau mai puțin competentă, și firește mai puțin sau mai mult numeroasă și retribuită, însărcinată să studieze numai decît chestiunea, cu mai multă sau mai puțină asiduitate; pe urmă onor. comisiune moțăește, pe vrafurile de dosare improvizate, mai multe sau mai puține ceasuri, și mai puține sau mai multe luni, și, apoi, în fine, soluția, potrivit elocuenței cifrelor, este mai mult sau mai puțin gata: „Bine ar fi sa nu mai fie răul... Guvernul deci e rugat să avizeze.“ — De prisos să spunem că'n vremea asta interesații au restabilit, cum au putut mai bine, echilibrul intereselor.

Atît mai rău, pentru cine, orb sau orbit, amăgit de alţii or de sine, nu înţelege această supremă necesitate a existenţei Statului romîn!

Aşadar, mai întâiu: destul cu casta de strînsură din vîrfuri până'n gunoae! destul cu mamelucăria inică! destul cu absurdul anachronism, ibrida Constituţiune archontologică, pe care ar trebui s'o punem cu minte şi cu linişte la archivă, fără a mai aştepta momentul cînd s'o vedem arsă cu un alaiu şi cu o pompă mult mai puţin vesele decît cele cu care a fost ars odinioară Regulamentul organic!

Şi pe urmă?... Pe urmă ţara întreagă, chemată să-şi exercite dreptul ei sfînt, *farà da se*... Vază-şi, după înţelegerea şi judecata ei, subt paza Celui de sus, de nevoi! Şi dacă nu va şti deocamdată destul de bine, atunci... să înveţe! să înveţe, cu necazuri şi jertfe, cum a învăţat toată lumea civilizată. Are pentru asta vreme destulă: Dumnezeu, fie lăudat numele lui! n'a pus hotar viitorului...

Numai asta i-e leacul... Incolo, degeaba orce şi orcîte paregorice!... Iar bărbatul de Stat care azi sau mîne, îşi va lua cu pieptu 'nainte eroica sarcină să aducă leacul, va însemna în istoria Patriei un nume în adevăr măreţ şi nepieritor

între nenumăratele mititele, menite să fie uitate cu atît mai degrabă cu cît o zi or fi fost mai importante şi or fi făcut mai multă larmă împrejurul nimicniciei lor!

1907, Octombrie

Viața Romînească

Revistă literară și științifică

Apare lunar cu cel puțin 150 de pagini

REDACȚIA și ADMINISTRAȚIA:
IAȘI, STR. LĂPUȘNEANU 33

Prețul abonamentului este:

IN ȚARĂ:

Pe un an	100 lei
Pe jumătate an	50 „
Un număr	10 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	140 lei
Pe jumătate an	70 „
Un număr	14 „

Pentru Societăți comerciale, financiare și autorități, abonamentul pe un an este de 200 lei.

In editura „Viața Romînească“—Iași

Au apărut:

Mihail Sadoveanu. **Umbre.** — Prețul 10 Lei.
G. Topîrceanu. **Strofe Alese:** Balade vesele și triste. Prețul 6 Lei.
Radu Rosetti. **Povești Moldovenești.**—Prețul 12 lei.
C. Ibrăileanu. **Note și Impresii.** (Studii critice). Prețul 12 Lei, ediție pe hîrtie velină. Prețul 25 Lei.
W. de Kotzebue. **Lascar Vioresc͏u:** Roman din Viața Moldovei. Prețul 10 Lei.
W. de Kotzebue. **Din Moldova.**—Prețul 10 Lei.
Mihai Codreanu. **Cyrano de Bergerac:** versiune în romînește premiată de Direcția Generală a teatrelor. Prețul 15 Lei.
M. Codreanu. **Cântecul Deșertăciunii.** Prețul 8 lei.
E. Daenell. **Statele-Unite din America.**—Prețul 6 Lei.
Andreas Latzko. **Oameni în Războі.** Prețul 8 lei.
I. I. Mironescu. **Oameni și Vremuri.** Prețul 10 lei.
G. Galaction. **Răboji pe bradul verde.** Prețul 9 lei.
Demostene Botez.—**Floarea Pămîntului.**—Prețul 10 lei.
Romulus Cioflec. **Lacrimi Călătoare.**—Prețul 10 lei.

In curînd vor apărea:

Constanța Marino-Moscu.—**Făclii în noapte.**
D. D. Patrașcanu.—**Politicale.**
Luca I. Caragiale.—**Jocul oglinzilor.**
Radu Rosetti.—**Alte povești moldovenești.**
Radu Rosetti.—**Cu paloșul** (roman în 2 vol).
C. Dobrogeanu-Gherea.—**Opere complecte.**
Knut Hamsun.—**Pan** (roman).